

KUIDAS TALLINNA KOOLIPOISS LÜBECKIS STUDEERIMAS KÄIS

LIIVI AARMA

Tänapäeval oleme harjunud, et noored oma haridusteed maailmas jätkata saavad. Vajalik on piisav hulk raha või hea toetaja — siis on teed lahti ning moodsad sõiduvahendid toimetavad õppida soovija ruttu kohale mis tahes paika Euroopas, Ameerikas või kusagil mujal. Ometigi pääsesid Tallinna koolipoisid Euroopa koolidesse tarkust taga nõudma juba viis sajandit tagasi. Ainult teekond Tallinnast Lübeckisse võttis ilmselt rohkem aega kui praegu.

Kes ei teaks *Juhan Liivi* novelli, kus kaks meest merehädas olles lubasid kirikule suure kroonlühtri, juhul kui Jumal nad merehädast päästab. Kuid kaldale jõudmisel hüüdis üks neist teisele: "Jaak, kurat, jalad põhjas!" "Eesti kirjarahva leksikon" teavitab, et Juhan Liivile oli tuntud kolmsada aastat tagasi kirjutatud Pühavaimu kiriku pastori *Georg Mülleri* (*Jürgen Molleri*) eesti-saksakeelne analoogiline lugu merehädas kaptenist ja tema pojast. Selles lubas keegi laevakapten merehädast pääsemisel teha Jumala auks nii suure meevahast küünla kui laeva mastipuu, ja kinkida kirikule vastava küünla-

lühtrigi. Tema kõrval palvetanud poeg oli jahmunud isa lubadusest — poeg ei osanud arvata, kust võinuks sellise küünla jaoks vajalikul hulgal vaha saada. Kahtluste peale vastanud isa, et maale saamisel võib ju teha väikese küünla.

Nimetatud lugu pärineb kolme vanema eesti kirjakeele "vaala" hulka kuuluvatest *Georg Mülleri* eestikeelsetest jutlustekstidest, mis valgustavad varast eesti keelt ja selle kirjutust ning on säilinud Tallinna Linnaarhiivis. Vastavad tekstid publitseeris *Villem Reiman*.

Siiski sakslane

Georg Müller on isik, kelle eluloost on teada väga vähe. Seda märkis juba 1930. aastatel *Lii Tõhver* käsitluses "Lääne-Euroopa kajastusi *Georg Mülleri* jutlustes". 1960. aastatel leidis *Hans Treumann* uusi andmeid *Georg Mülleri* tegevuse kohta 16. sajandi lõpul Tallinnas — vanim tema avastatud teade ulatus 1595. aastasse. Andmeid *Mülleri* õpetajategevuse kohta Rakveres on leidnud *Jaak Naber*. *Georg Mülleri* varasema elu kohta aga info puudus.

Nüüd on uue arhiivileiuna käepärast *Georg Mülleri* oma käega 1599. aastal kirjutatud elulookirjeldus, mis kajastab *Georg Mülleri* varast elu- ja hariduskäiku ning õpinguid.

"Eesti Entsüklopeedia" 1992 ilmunud 6. köide märgib üheselt, et *Georg Müller* oli rahvuselt sakslane. See on ka õige, ning on vastu-

pidine 1960.–1970. aastatel valitsemunud arvamusele, et tegu võis olla eesti päritolu mehega. Viimast seisukohta pooldas *Uku Masing*.

Linn "suunas" poisi õppima

"Eesti kirjarahva leksikonis" on märgitud, et *Georg Müller* õppis Saksamaal Tallinna stipendiaadina. Seda kinnitab *Georg Müller* ka ise oma biograafias. Kuigi *Müller* ei ole kirjas Oleviste kiriku toetusel õppinud vaeste koolipoiste arveraamatus (abi saanud kasvanudike hulgas), kinnitab ta oma eluloos ning on lisanud ka teksti selle kohta, et Tallinna raad tema 15. augustil 1587 vaese koolipoisina ja linnastipendiaadina Lübeckisse õppima saatis. Lepingus on kirjas, et *Georg Mollerus* kinnitab selle lepingu oma päranduse nimel ning linn koolitab teda kui vaeslast ning seejärel kutsub ta linnale vajaliku pühase pastori- või pedagoogiametisse.

Enne ärasõitu oli Tallinnas kokku lepitud, et *Georg Müller* tutvustab Lübeckisse jõudnuna end linnakodanik *Albrecht Reimerseni* kodus ning selles peres pidi ta ka peavarju leidma. Kui *Müller* nimetatud linnakodanikuga Lübeckis kohtus, ütles viimane üles oma kohustuse õppurile peavarju ja elatist anda. Nii pidi *Georg Müller* võõras linnas teatud aja jooksul öösiti sadamas praamidel ja laevadel magama ning päeval tänavatel külma ja nälga taluma. Lõpuks armas Jumal halastas ta peale ning oma koju kaasa võttis, süüa andis ja mõne päeva pärast kooli saatis. Selle mehe juures oli ta küllalt kehvades oludes kaks aastat oma stuudiumi jätkanud. Ning alles 18. oktoobril 1588 oli ta saanud kodulinna raehärradelt oma saadetud kirja peale Tallinnast saabunud kaupmehe kaudu 10 Lübecki marka ja 14 valget rund-

**Pühavaimu kiriku pastori
Georg Mülleri isik ja tema meie
päevini säilinud eestikeelsed
jutlused on ajaloolaste meeli
erutanud juba palju aastaid.**

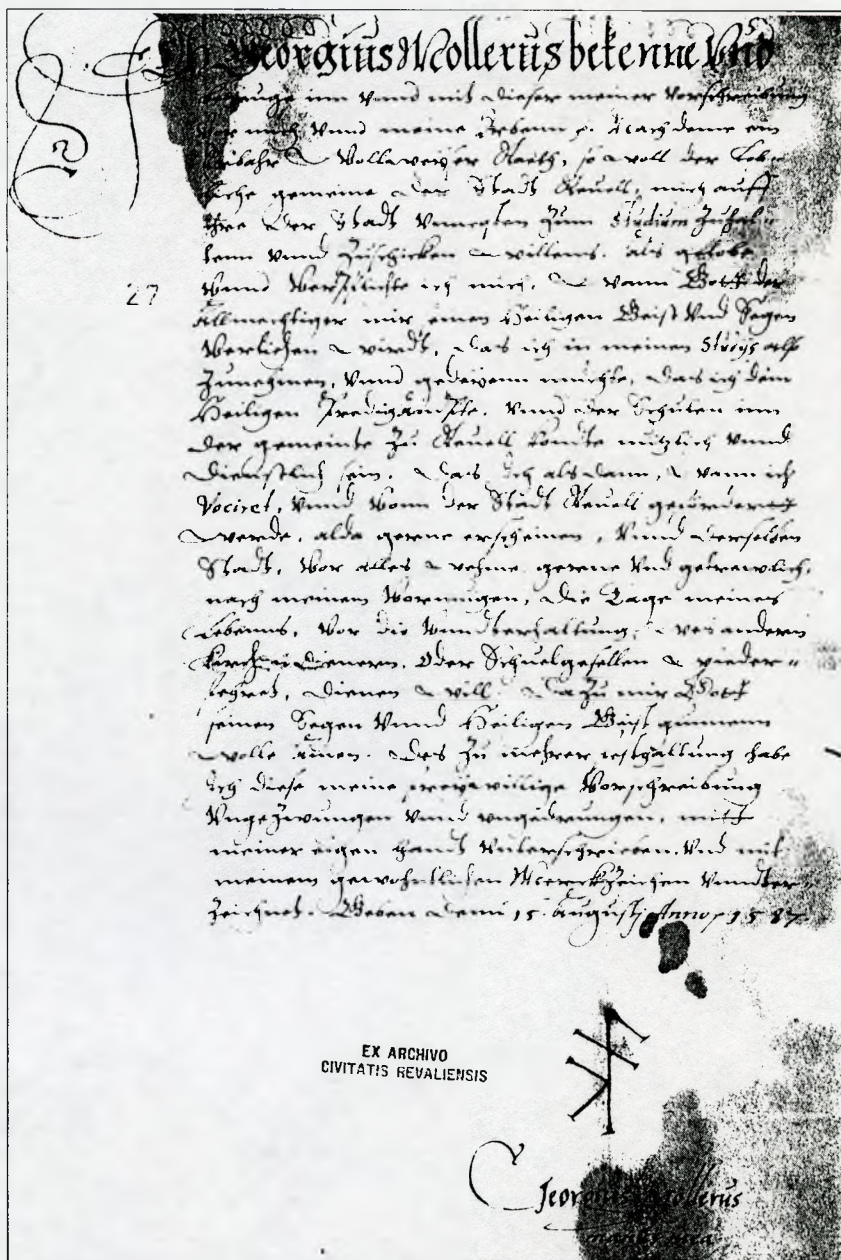
stükki (hõbeööri), millega oli end aidanud kogu järgneva aasta läbi.

Hoolimata linnaga sõlmitud lepingust, ei õnnestunud Georg Mülleril kohe Tallinnas ametikoh- ta saada ning nii asus ta stuudiumi lõppedes tööle Riiga – kooliõpetaja-kooliselina. Oma sõnul olnud ta seal heas kirjas ja töötanud seni, kuni 1595. aastal Tallinna linna- isandad talle tema kohust Tallinna ees meelde tuletasid ning ta Tal- linna linnakooli ametisse kutsu- sid. 17. märtsil 1595 jõudis Müller Tallinna ning 17. juunil õnnistas kooliinspektor ja superintendent Gerhard Sagittarius ta ametisse. Sellest alates oli Georg Müller kooliselina palgal vaeste kooli- poiste institutsiooni arveraamatus.

Russowi mantlipärija

20. märtsil 1599. aastal pani Georg Müller kirja oma eluoo, sest Tal- linna jumalalaeka laekur Paul Knieper ja rachärra Hans Stampehl nõudsid Georg Mülleri kooliõpetaja- ametist Tallinaskmist. Tegelikult olid Mülleri mingid arusaama- tused linnahärradega olnud juba 1597. aastal, sest 3. märtsil 1597 väljastati talle dokument tõen- damaks, et ta on küll oma stuudiu- mi läbinud Tallinna linna kulul, kuid võib mujalt tööd otsida. Kohustuste obligatsiooni ei saadud Mülleri tagastada seetõttu, et see polnud säilinud, ning nii anti magistraadist uus tõend, et ta saaks mujal vabalt kohta leida. Mülleri 1599. aasta kirjast on aru saada nii palju, et ametist lahtilaskmine oli tema arvates ülimalt suur üleko- hus temasuguse vaese koolimehe- kooliselli suhtes. Mis tegelikult pahanduse taga seisis, pole teada. Kuid pole sugugi võimatu, et sel- lise reaktsiooni võisid esile kutsu- da Georg Mülleri teravad ütlemlised rikaste, aga tihti ka ülearu uhkel- davate ja ärplevate kaupmeeste- rachärrade kohta.

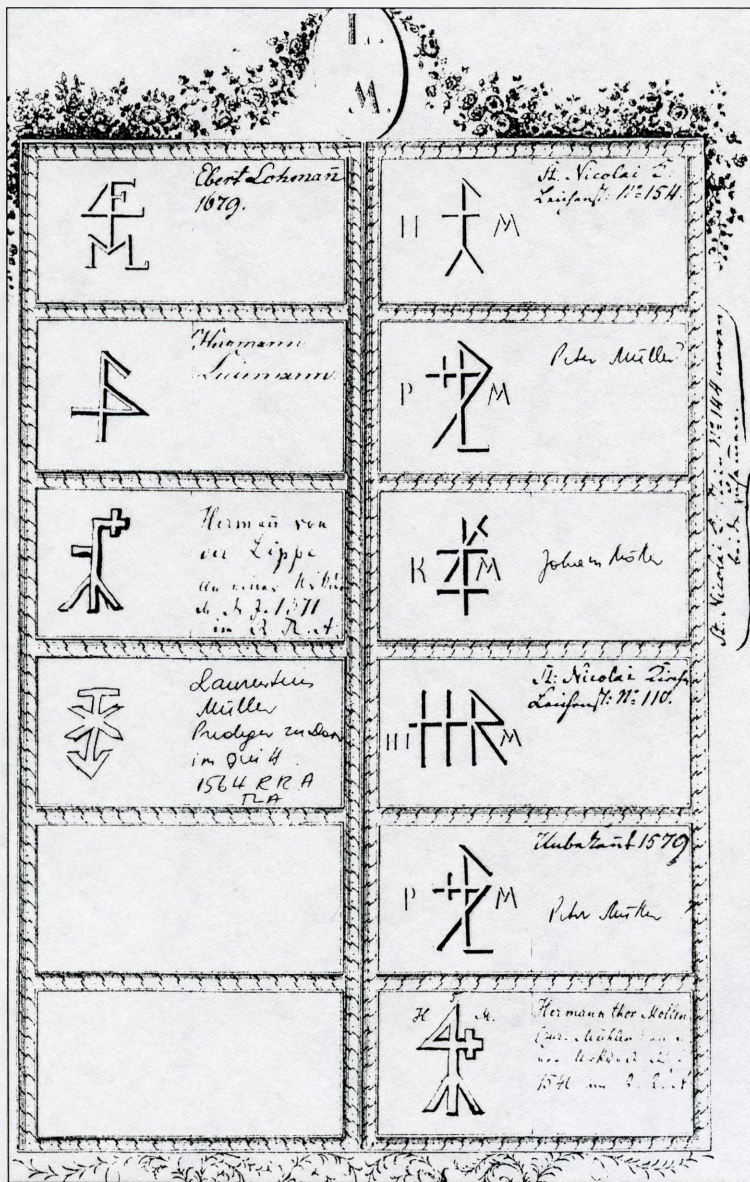
Aga teravad ning kirjandusli-

Georg Mülleri allkiri ja peremärk lepingul, milles kirjas, et ta saab Tallinna linna kulul koolitust Euroopas. Tallinna Linnaarhiiv.

kus keeles väga kujundirikkad Georg Mülleri ütlused ju olidki. Nagu näiteks kas või repliik, et Müller tõmmati kui juukseidpidi pärast Pühavaimu kiriku pastori Balthasar Russowi surma (24. novembril 1600) Rakverest, kooli- õpetaja kohalt, tagasi Tallinna – Pühavaimu eesti koguduse hinge-

karjaseks. Või seegi ütlemine, et härrade soosing ja roosilched hei- davad tagurpidi kui aprillilinnad, mis kindlalt tugineb tema enda elukogemusele. Ka Pühavaimu pas- tori ametis võidi teda mõneks ajaks kirikuteenistusest eemale jätta, nagu on arvanud Uku Masing Mülleri jutluste sisu analüüsides.

Eestis elanud Mülleri-nimeliste perede peremärke 16. sajandist.

Hoolimata peremärkide välisele sarnasusele ei pruugi tegemist olla sugulastega. Või siiski?

Eestis kasutatud peremärkide uurimine on valdkond, mis meil üsna unarusse jäänud.

Päritolu

Georg Mülleri isa ei olnud pärit Tallinnast, vaid kuulus *maarahva* ehk *Landmann*-ide hulka. Tollases kohalikus saksa kõnepruugis tähistas see kindlalt vaid ühte – ta oli siinmail sündinud ja tema vane-
mad ei kuulunud Tallinna kodanik-
konda. Järelikult võis Georgi isa
olla mõni saksa käsitöoline, aga ka
vaimulik, kes oli teenistust leid-
nud väljaspool Tallinna mõnes
teises linnas, või oli läänimees
mõnes maakohas. Ometi on isa
pärandus jäänud Tallinna magist-
raadi hallata, mistõttu saigi võima-
likuks Mülleri kuulumine Tallinna
vaeste koolipoiste institutsiooni
kasvandike ja stipendiaatide hulka.

Perekonnanimi *Müller* on nii
levinud ja tüüpiline saksa nimi kui
vene *Ivanov* või eesti *Tamm* ning
sedakaudu ei ole võimalik mingeid
kindlaid sidemeid otsida ja leida.
Samas oli 16. sajandi teisel poolel
Lübecki patrikulaarkoolis rekto-
riks Tartust pärit *Laurentius Mül-
ler*, mistõttu paljud Tallinnast
sinna reisunud vaesed koolipoisid
said ülikooliharidusele lähedast
õpetust just Lübecki partikulaar-
koolis. Pole võimatu, et Balthasar
Russow tudeeris samuti mõnda
aega Lübeckis.

Georg Mülleri Tartu päritolule
võiks aga viidata teatud Tartust
pärit tavast kinnipidamine. Vara-
ses kristluses oli säilinud komme

25. detsembrist 6. jaanuarini kodu-
käijate aega tähistada ning ainult
Tartus oli tava ametlikult kogu
linna üritusena lubatud. Ringi-
kolavate maskikandjate kombe
lähitegemist Tallinnas heitsid aga
teised luterlikud pastorid Müllerile
ette 1604. ja 1605. aasta vahetusel.

Võimalik on ka see, et Georg
Mülleri isa oli samanimeline pas-
tor ja magister Vönnust, kes 1558.
aastal kaebas koolide vähesuse üle
mittesaksa (*undeutsche*) maarah-
vale. Põhimõtteliselt sobiks Georg
Mülleri isaks veel Pärnu eesti kogu-
duse pastor 1550. aastate kes-
paigast – *Nicolaus (Claus) Müller*,
kelle surma kohta on teade, et see
leidis aset natuke enne 23. juunit
1568. Seega võis Georg Mülleri isa
surra juba enne poja sündi.

Postilla

Georg Mülleri jutlusetekstid on
Uku Masingu arvates puhtalt
ümbär kirjutatud ning ilmselt
trükkimiseks kavandatud tolleaeg-
se populaarse vaimuliku raamatu
– *postilla* tarbeks. Postilla oli
vaimulik kirjandus, mis põhines
erinevate vaimulike autorite algu-
pärasel loomingul. Tekstide järjes-
tus postillas vastas kirikuaasta
kalendriale. Uku Masing tõdeb
samuti, et Georg Mülleri puhtaks-
kirjutus ei vasta tema jutluste tege-
likule kronoloogiale, vaid hilise-
mate aastate jutlusi on lükitud
varasemate hulka, mis aga raa-
matu käsikirjas sobisid kirikuaasta
vastavasse tähtpäeva.

Oli nende tekstide järjestusega
kuidas oli – meie päevini säilinud
39 Georg Mülleri jutlust on igal
juhul esimene suur eesti keele
mälestis. Eesti keeles kirjutamine
oli aga 16. sajandi lõpul–17. sajandi
algul ilmselt hoopis harvem nähtus
kui Euroopas õppimas käimine. ●

LIIVI AARMA (1948) on ajaloolane,
Tallinna Pedagoogikaülikooli õppe-
jõud. Ajalookandidaat.